

VOJKO PAVLIN*

Mirenski Grad – gradišče ali/in grad?

IZVLEČEK

Mirenski Grad, strateško pomembna vzpetina nad Mirnom ob reki Vipavi, bi lahko prejel ime po tamkajšnjem gradišču ali/in gradu. V poznem srednjem in zgodnjem novem veku ime Grad še ni v ospredju. Vzpetina se omenja v povezavi s cerkvijo sv. Marije. Kaže, da toponim ni bil povezan s sedežem fevdne narave, pač pa najverjetneje z obzidanim prostorom iz (pozno)antičnega oziroma še prazgodovinskega obdobja.

KLJUČNE BESEDE

Miren, Mirenski Grad, gradišče, cerkev sv. Marije, Japnišče, toponomastika

ABSTRACT

MIRENSKI GRAD – A HILLFORT AND/OR CASTLE?

Mirenski Grad ("Miren Castle"), a strategic hill overlooking the settlement of Miren on the Vipava River, may have obtained its name after a local hillfort and/or castle. During the Late Middle Ages and the early modern period, the term "castle" was not yet in the foreground. The hill was mentioned in connection to St Mary's Church. Rather than a feudal seat, the toponym may have referred to a walled area from the (late) Roman or even prehistoric period.

KEYWORDS

Miren, Mirenski Grad, hillfort, St Mary's Church, Japnišče, toponymy

* dr., Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper, vojko.pavlin@zrs-kp.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0781-5216>

UVOD

Podkraško območje Mirna z markantno lego ob reki Vipavi nekaj kilometrov pred njenim izlivom v reko Sočo izkazuje strateški pomen, ki je začrtal specifičnost zgodovinskega razvoja tega prostora. Najvidnejši realno-simbolni pokazatelj tega je 120 metrov visoka vzpetina nad Mirnom, ki že s svojim imenom izdaja pomen kraja. Ta ni ma le odličnega pregleda nad spodnjo Vipavsko dolino, ampak nekoliko tudi nad bližnjo potjo čez Kras, ki se vije proti Štivanu oziroma Devinu in naprej proti Trstu. Danes so na Mirenskem Gradu razsežna cerkev Žalostne Matere Božje, ob njej samostan (misijonska hiša) lazaristov, ki so na Grad prišli leta 1913, ter mlajša samostan sester usmiljenk in dom duhovnih vaj. Sakralni naboj vzpetine, ki z Marijino cerkvijo seže globoko v preteklost, pa ne razkriva, zakaj in kdaj je ta dobila takšno ime – Grad.

PRAZGODOVINSKO GRADIŠČE

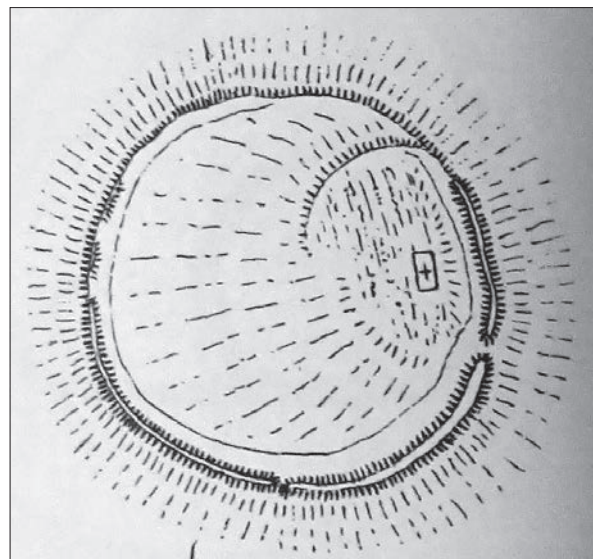
Ime je vsekakor lahko nastalo na osnovi poimenovanja ostankov prazgodovinskega (ali/in poznoantičnega) gradišča na vzpetini, čeravno bi bil verjetno trdnější dokaz za obstoj tovrstne naselbine termin gradišče,¹ kakor velja na vzhodu za bližnjo vzpetino nad Prvačino,² ki pa je vendar za razliko od Mirenskega Grada (imensko) preraslo v srednjeveško in novoveško vas.³ Podobno drži za Gradišče ob Soči (Gradisca d'Isonzo), ki je od Mirna približno enako oddaljeno, le da na zahodno stran.

Starosta (tržaške) arheologije Carlo Marchesetti je v svojem temeljnem delu o gradiščih na Krasu iz leta 1903 zarisal meje prazgodovinske naselbine na celotnem prostoru vzpetine. Pri tem je izpostavil, da se je za gradiščem zabrisala skoraj vsakršna sled, dokazi za prazgodovinsko naselbino pa so poleg majhnih ostankov obzidja še črepinje, črna prst in krožna ravnica z obsegom 500 metrov.⁴ Na staro poselitev Grada bi lahko kazale tudi poznejše sporadične najdbe keramike, tako iz predrimskega kot antičnega časa.⁵ Marchesettijev oris gradišča je razviden iz lidarskega

posnetka, ki izkazuje slabo ohranjene ostanke zidovja na severni strani ter posledice posegov in obstreljevanj v prvi svetovni vojni.⁶

Kljub tem dognanjem preseneča tako izrazit izbris sledov obzidja. Primerljiva vzpetina na drugi strani doline, Sv. Katarina v Kromberku (nad Solkanom oziroma Novo Gorico), kljub silovitemu bombardiranju v prvi svetovni vojni še vedno jasno izpričuje obrise zidovja in ostanke (poznoantičnih) zgradb.⁷ Določena nova vprašanja se porajajo ob podrobnejših pregledih lidarskih posnetkov. Po mnenju arheologa Boštjana Laharnarja bi sledove obzidja lahko izdajala dva grebena; manjši je na jugu, izrazit pa tisti na vzhodu vzpetine s polkrožno rahlo dvignjeno grebenasto strukturo, na katero se je lahko v nadaljevanju proti severozahodu naslonil kolovoz. Pred njim je tekla verjetno izravnava (terasa), ki jo je Marchesetti videl kot sled obzidja.⁸

Morda prazgodovinska naselbina ni bila večjega obsega in se je v glavnem omejevala na vrh vzpetine, ki je bil ob mnogih pozidavah močno spremenjen. Več bi povedala morebitna izkopavanja na terenu, če bi bila mogoča. Omenjeni greben bi utegnil biti vreden arheoloških posegov, na kar namiguje tudi pogled na katastrsko mapo,

Skica gradišča na Mirenskem Gradu (Marchesetti, *I castelli*, Tabla V, št. 5).

1 Snoj, *Etimološki slovar*, str. 148–150; Marchesetti, *Prazgodovinska gradišča*, passim.

2 Kos, *Gradišče in Gradec*, str. 123. Doslej sicer ni arheoloških dokazov za obstoj tamkajšnjega gradišča (Bratina, *Nova arheološka odkritja*, str. 169).

3 Pri tem velja poudariti ugotovitve Milka Kosa, da so se kraji s tem imenom večinoma naslonili na stara gradišča ter nastajali v njihovi neposredni bližini in ne na istem prostoru (Kos, *Gradišče in Gradec*, str. 119–120).

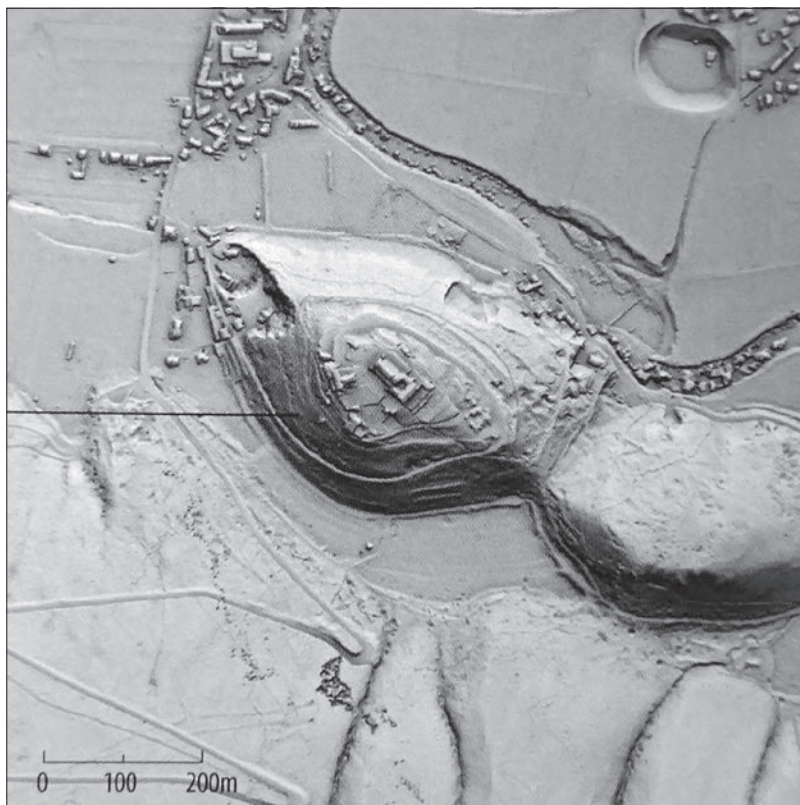
4 Marchesetti, *I castelli preistorici*, str. 53–54; Marchesetti, *Prazgodovinska gradišča*, str. 62.

5 Pergar, *Miren*, str. 141.

6 Hobič, *LiDAR podatki*, str. 207.

7 Svoljšak, *Sv. Katarina*; Svoljšak, *L'insediamento*.

8 Dopis Boštjana Laharnarja avtorju 29. 11. 2019. Po mnenju Petra Žaklja, dolgoletnega lazarista na Mirenskem Gradu, ki dobro pozna teren, bi bil lahko tudi ta greben z izravnavo rezultat naravnih dejavnikov ter morebitnih manjših poljedelskih del in izdelave jarkov v prvi svetovni vojni (dopis Petra Žaklja avtorju 10. 12. 2019). Obema, kot tudi arheologu Dragu Svoljšaku, se lepo zahvaljujem za mnenja.

Lidar posnetek z vrisanim obsegom gradišča na Mirenskem Gradu (Hobič, LiDAR, str. 207).

ki z značilno parcelacijo prav tu (in samo tu) razkriva možnost poteka obzidja.⁹

O prisotnosti starejše naselbine na Mirenskem Gradu je bil prepričan tudi novoveški kronist, goriški jezuit Martin Bavčer, ki je v 17. stoletju ostanke obzidja v baročni maniri povezal z antičnim mestom Segesta, kakor je storil tudi pri omembi omenjenega gradišča Sv. Katarina, kjer naj bi stalo noriško mesto Noreja, medtem ko je Šempeter pri Gorici s Hribom sv. Marka povezal z mestom Torg.¹⁰

OB STARI RIMSKI CESTI

V antičnem času je pomen območja Mirna gotovo povečevala bližina rimske ceste, ki je iz Akvileje vodila proti Emoni in naprej v Panonijo. V nasprotno smer so v poznoantičnem obdobju hrumele vojske in se selila ljudstva v bogato Italijo. Najdbe v bližini današnjega mirenskega pokopališča pričajo o poteku rimske ceste in rimski naselbini ob njej.¹¹ Ohranil se je fragment miljni-

ka, ki ga datirajo v leto 314, s kasnejšim napisom cesarja Licinija.¹² Gre pa poudariti, da je cesta vodila po desnem bregu reke Vipave, medtem ko večji del Mirna z Mirenskim Gradom leži na levem bregu reke pod kraškim robom, kar je še izraziteje veljalo v starejši zgodovini.¹³

Ključna vstopna točka v Italijo je bil bližnji most čez reko Sočo z mansijem (*Pons Sontii*) pri Majnicah oziroma Sovodnjah. Njegov strateški pomen se je povečal v pozni antiki, ko je obrambni sistem *claustra Alpium Iuliarum* izgubljal svojo obrambno vlogo. Izpostavljena omemba mostu iz tega obdobja sega v leto 489; tam je namreč 28. avgusta potekala znamenita bitka med vdirajočimi Vzhodnimi Goti pod vodstvom kralja Teoderika in rimskim kraljem Odoakrom, ki se je z vojsko utrdil ob mostu. Preden je Teoderiku uspelo presenečenje s hitrim in uspešnim napadom, naj bi po nekaterih poročilih v bližini postavil tabor, kjer so si pred spopadom odpočili.¹⁴

Goti so po zavojevanju Italije s svojo državo za šest desetletij zaznamovali tudi prostor ob Soči in Vipavi. Številčno so bili v primerjavi z romanskim prebivalstvom v izraziti manjšini,¹⁵ a prav Miren je eden redkih krajev s pričevanjem o njihovi prisotnosti. Odkriti del grobišča (devet

⁹ ASG, Catasto secc. XIX-XX – Mappa, Merna, fasc. I: Mappa della Comune di Merna nel Litorale, Circolo di Gorizia, Distretto di Ranziano 1822, rielaborata 1839 e successivi, foglio I-II, n. 2183.

¹⁰ Baucer, *Zgodovina Norika in Furlanije*, str. 26, 58. Bavčer omenja tudi orožje in star denar, ki so ga našli v Mirnu. O problematičnosti Bavčerjevega dela gl. *Pater Martin Bavčer*, passim.

¹¹ Žbona Trkman, *Miren*, str. 243–244; Kruh, *Miren – Dele*, str. 336–338.

¹² Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 76, 84.

¹³ Gl. spodaj op. 28.

¹⁴ Bratož, *Soča*, str. 40–44; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 373–374.

¹⁵ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 377–381.

Mirenski Grad z označeno lokacijo grobišča in domnevnim potekom rimske ceste (Tratnik in Karo, Miren, str. 7; foto A. Podbršček).

skeletnih grobov, pretežno s pridatki) na levem bregu reke Vipave, v jugovzhodnem delu Mirna, imenovanem Japnišče, izdaja obstoj vidnejšega naselja v bližini.¹⁶ Danes je prostor zaščiten kot enota kulturne dediščine (Miren – Arheološko območje Japnišče).

Obstaja precejšnja možnost, da je znano tudi njihovo plemensko ime – Lukristani. Tako namerč kralj Teoderik imenuje prebivalce nad Sočo (onkraj Soče), to je verjetno (spodnje) Vipavske doline, ko jih opominja, naj ne izkoriščajo zemljišč, potrebnih za konje, ki služijo poštnim postajam ob cesti. Manj je možnosti, da bi se ime nanašalo na staroselce, pač pa na gotško pleme ali morda tudi na kako drugo plemensko skupino, ki je z Goti prodirala v Italijo.¹⁷

Teoderik je imel bitko pri soškem mostu za začetek gotške države in kot mejnik pravnega urejanja zadev. To izhaja iz odloka (med letoma 507 in 511) proti nasilnemu odvzemu posesti romanskih prebivalcev, ob pogoju, da se je to zgodilo po prehodu Gotov čez Sočo.¹⁸ Glede na izrazitost gotških najdb v Mirnu bi smeli pomisliti, da je tam do prisvajanja zemlje¹⁹ morda prišlo že pred tem dejanjem. Njihovo grobišče v Japnišču je okvirno datirano okoli leta 500. Pokojniki so ležali obrnjeni proti vzhodu – in tako tudi proti Mirenskemu Gradu!²⁰

Je morda na vzpetini stalo njihovo naselje ali kaka (fortifikacijska ali sakralna) stavba, ki bi se

morda naslonila na starejše gradišče?²¹ Sicer redka arheološka pričevanja gotških naselbin dokazujejo pogosto izbiro strateško izpostavljenih vzpetin,²² a dokazov o pomembnejši naselbini na Mirenskem Gradu ni.²³ Poleg tega se je že v obdobju langobardskega kraljestva težišče poselitvenega pomena preneslo na severni rob doline, kjer je bil domnevno Siliganum (Solkan) ena od utrdb »langobardskega limesa«, ki se je naslonila na poznoantično Sv. Katarino,²⁴ a gre dodati, da je bila nedaleč od Mirna, blizu Majnic, ena vidnejših langobardskih postojank, Fara (Farra d'Isonzo).²⁵

V ZAVETJU SV. JURJA

Z opustitvijo mostu čez Sočo v zgodnjem srednjem veku in prenosom težišča proti severu z mostom pod Solkanom oziroma pri Gorici se je pomen Mirna po eni strani morda zmanjšal. Hkrati pa kaže izpostaviti mejnost tega območja, ki ga je zaznamovala reka Vipava. Kraljeva posest med Sočo, Vipavo, Ortaono in Gorami, ki je bila predmet darovnice cesarja Otona III. iz leta 1001 s prvo omembo Solkana in Gorice, izdaja stanje že pred tem pravnim aktom.²⁶ To območje, ki je bilo temelj (poznejšega) goriškega gospostva, je torej na jugu zamejeval tok reke Vipave, ki se je izkazal za trdovratno (fevdno) mejo.

Izpostavljena vloga Mirna se v tem času zrcali predvsem v samostojni župniji, edini vzhodno od reke Soče v Spodnjem Posočju, ki ni spadala v nobeno od velikih (pra)župnij (Solkan, Vipava, Komen, Štivan/Devin), prvič navedenih v taksaaciji oglejskega patriarha leta 1247. Za to je delno »kriva« prav reka Vipava, kajti zemljo iz omenjene darovnice je pokrivala solkanska župnija.²⁷ Srednjeveška mirenska župnija pa je (če ne v celoti, pa v glavnem) obsegala prostor na levem bregu Vipave (južno od reke). Mirenski župnik je ob vizitaciji apostolskega vizitatorja, možaškega opata Bartolomeja Porcije, leta 1570 zatrjeval, da je v njegovi župniji onkraj (severno od) reke (le) pet ognjišč.²⁸ Verjetno je šlo za domačije v vasi Rupa s cerkvijo sv. Marka, ki je spadala pod

¹⁶ Tratnik in Karo, *Miren*; Tratnik in Karo, *Ostrogoths*.

¹⁷ Kos, *Gradivo*, str. 4, št. 4; Bratož, Soča, str. 45; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 408–409.

¹⁸ Bratož, Soča, str. 44–46; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 374–375.

¹⁹ Nekaj ostankov v Japnišču in bližini nakazuje obstoj staroselske naselbine pred preseljevanjem ljudstev (Rutar, *Rimska cesta*, str. 28; Bratina, Miren, str. 124–125; Tratnik in Karo, *Miren*, str. 39).

²⁰ Tratnik in Karo, *Miren*, str. 80.

²¹ Po analogijah je lahko naselbina stala tudi na ravnini blizu grobišča (Tratnik in Karo, *Ostrogoths*, str. 236).

²² Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 381; Tratnik in Karo, *Miren*, str. 78–80.

²³ Ciglencečki, *Poznoantično Posočje*; gl. tudi Ciglencečki, *Between Ravenna and Constantinople*.

²⁴ Knific in Svoljšak, *Grobovi langobardskih vojščakov*; Svoljšak, Sv. Katarina.

²⁵ Prim. Höfler, *Gradivo* (2001), str. 15, op. 9.

²⁶ Štih, *Villa*, *passim*.

²⁷ Höfler, *Gradivo* (2001), str. 13.

²⁸ BCU, Fondo principale, *Visitatio Porcia*, fol. 385v.

mirensko župnijo. Upoštevati je treba še dejstvo, da se je tu rečna struga skozi čas nekoliko spreminjala.²⁹ Zaradi nanosov reke Soče se je morda nekoliko pomikala v kraško smer in hipotetično ožila mirensko ozemlje oziroma njegov del puščala na svojem desnem bregu. Župnijska cerkev je za razliko od današnje svojčas gotovo stala na levem bregu, mogoče v delu Mirna z imenom Staro mesto ali v njegovi bližini, bržkone vse do 17. stoletja, ko je bila zaradi poplav postavljena nova z istim patrociniem na desnem bregu.³⁰

Majhnost mirenske župnije po Janezu Höfleru je prepričljivo dokazuje staro lastniško cerkev, ki je predhodila oblikovanju župnije na osnovi pomembnejše fevdne posesti verjetno še pred darovnico iz leta 1001.³¹ Tudi patrocini cerkve sv. Jurij prejkone potrjuje nastanek cerkve/župnije v drugi polovici 10. stoletja, hkrati pa predvideva posest posvetnega plemiča, lahko pa je bila kronska posest.³² Ne gre tudi zanemariti primerjave in velike podobnosti z Ločnikom (Lucinico), župnijo na desnem bregu Soče pod Goriškimi brdi, tako glede patrocinija in časa nastanka kot obsega. Pred podelitvijo oglejskemu patriarhu je bil kraj del kronske posesti.³³ Zaokrožena mirenska posest predvideva obstoj plemiškega središča, ki bi ga lahko iskali na Mirenskem Gradu, a je treba upoštevati, da so zgodnesrednjeveški dvori (*curtis*) pogosto stali v ravnini.³⁴ Potemtakem bi bilo treba stari dvor prej iskati v bližini stare cerkve sv. Jurija.

Pomen Mirna bi utegnil biti še večji, če bo držalo, da sta bili mirenska posest in župnija v zgodnjem času večji kot pozneje, ko je na primer okoli leta 1500 Miren veljal za *pauperissima plebs*.³⁵

Kljub tehtnim razmislekom, da bi lahko sosednja župnija Renče višje ob Vipavi, ki je imela dolgo težavo z uveljavljanjem župnijskih pravic, prej spadala pod župnijo Šempeter pri Gorici,³⁶ se zdi bolj verjetno, da so Renče dejansko izšle iz župnije Miren.³⁷ Obstaja celo (sicer vprašljiv in osamljen) namig, da bi lahko pod mirensko župnijo izvirno spadalo celo Gradišče nad Prvačino, sicer del župnije Prvačina.³⁸ Če bi to držalo, bi domnevna grajska stavba v Mirnu ali nad njim obvladovala celotno podkraško območje na levem bregu Vipave do Dornberka, ki je nekdaj spadal pod župnijo Komen in so ga v srednjem veku običajno imeli za del Krasa.³⁹ S tem bi se reka Vipava izkazala kot precej jasna ločnica med župnijama Solkan in Miren.

MED GORICO IN DEVINOM

Tudi če je na Mirenskem Gradu ali pod njim okoli leta 1000 obstajalo izpostavljeno posestno središče, je to moralo v visokem ali poznem srednjem veku propasti ali izgubiti na pomenu. Ni znano, da bi bil tam sedež kakega vidnega plemiča.⁴⁰ Kljub bližini Gorice in moči tamkajšnjih gospodov, grofov Goriških, je ožji predel Mirna spadal pod devinsko gospodstvo, ki je na tem območju prek Krasa segalo najseverneje vse do reke Vipave in z Orehovljami še čez njo.⁴¹ O tem, kako zapleteno je bilo mejno območje ob Vipavi, priča tudi dejstvo, da je bil del območja v bližini Mirna (Vrtoče, prav tako Gabrje z Vrhom sv. Mihaela) pozneje del dežele Kranjske, ker je bila devinska dediščina sčasoma večidel priključena tej deželi in ne Goriški.

29 Prim. Höfler, *Gradivo* (2001), str. 15.

30 Höfler, *Gradivo* (2001), str. 123–124; Höfler, *Historična topografija*, str. 115–116. K tej odločitvi je morda razen ustrežnejšega (dvignjenega) mesta predvidoma botroval nov most čez Vipavo, zgrajen leta 1576, ki je verjetno pripomogel k povečanju števila novih domovanj na desnem bregu reke. Tedaj so zgradili tudi novo cesto po Dolu od Štivana do »kranjske ceste« pri Mirnu (Czoernig, *Görz*, str. 810–811, 825). Sicer je že za časa goriških grofov med Mirnom in Orehovljami stal most, ki so ga vzdrževali devinski podložniki iz Mirna (oziroma Japnišča) in Orehovelj (ASG, ACC, GC, n. 148, cc.117–119).

31 Höfler, *Gradivo* (2001), str. 15; Höfler, *Gradivo* (2016), str. 9, 76.

32 Höfler, *O prvih cerkvah* (1986), str. 50–51; Höfler, *O prvih cerkvah* (2016), str. 296–297; Höfler, *Lastniške cerkve*, str. 42.

33 Boscarol et al., *L'età antica*, str. 28–29, 59–60; Höfler, *O prvih cerkvah* (2016), str. 161, 163–164, 178. Ob podelitvi furlanske grofije oglejskemu patriarhu leta 1077 je Ločnik edini kraj, ki je omenjen posebej.

34 Höfler, *Lastniške cerkve*, str. 14–15.

35 ACAU, A parte imperii, Arcidiaconato di Gorizia, 25 Merna – Goriški glavar Andrej Liechtenstein v pismu patriarhovemu vikarju v Videm (leta 1503) v zvezi s prezentacijo Jakoba *Pechla* za novega župnika namesto umr-

lega Valentina *Pominicka* pravi, da šteje Miren vsega 21 hiš.

36 Höfler, *O prvih cerkvah* (2016), str. 175 – Spor je v drugi polovici 15. stoletja zanetil imetnik fevda Renče Štefan Hofer, ministerial grofov Goriških, ki si je na temelju svoje posesti prizadeval Renče z njihovim kaplanom cerkveno osamosvojiti.

37 Kos, *Zgodovinske drobtine*, str. 109; Baraga, *Župnija Miren*, str. 29–30. Hofer naj bi si kaplanijo v Renčah, ki spada pod župnijo Miren, prisvojil in kaplanu namenil štiridesetino, ki pripada mirenskemu župniku (*Archivio Coronini-Cronberg. Gorizia Comitale*, str. 369–370, št. 2263 (leto 1488); ASG, ACC, GC, n. 148, cc. 120–124; ACAU, A parte imperii, Arcidiaconato di Gorizia, 25 Merna, 14. 6. 1508: *sub plebe de Merino*).

38 Gl. spodaj op. 73. V opreki s to možnostjo je velika stabilnost župnijskih meja (Höfler, *Historična topografija*, str. 5).

39 Kosi, *Spopad za prehode*, str. 14, 16.

40 Plemiški naslov »de Monte Grado«, ki si ga je po Mirenskem Gradu nadela viteška družina Tosi – brata Gavdencij in Evgen Tosi iz Sovodenj sta bila dobrotnika cerkve na Gradu (Pust, *Mirenski Grad*, str. 5; prim. Devetak, Tosi, str. 850) –, in pripadajoči grb izvirata iz druge polovice 19. stoletja, med letoma 1867 in 1875 (AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 1001.1).

41 Kos, *Urbarji*, str. 50.

Še bolj se je ta specifična mejnost odražala v dejstvu, da je bilo Japnišče, del Mirna pod Mirenskim Gradom, vsaj v poznem srednjem veku majhna enklava goriških grofov in je torej spadalo pod gospodstvo Gorica.⁴² V Japnišču so goriški grofje posedovali šest ali sedem hub (z mlinom na Vipavi).⁴³ Japenci so bili povezani v samostojno sosesko z lastnim županom. Prebivalcem ožjega dela Mirna, ki je bližje Gorici, pa je načeloval drug župan, ki je županoval tudi v Vrtočah, večidel v Orehovljah in celo v Gabrjah, torej v vseh krajih ob reki Vipavi pod Krasom, ki so spadali pod Devin.⁴⁴

Japenci so, tako kot drugi goriški podložniki, morali oddajati predpisane dajatve v Gorico in hoditi na tlako, na primer vzdrževati goriški grad, za razliko od ostalih Mirencev – v Mirnu so Devinski posedovali približno enako število kmetij, (šest)⁴⁵ –, ki so morali po tovrstnih opravkih daleč, v Štivan⁴⁶ oziroma Devin. Devinski oblastniki so v času pojezde na pavlovo (29. junija) prijezdili v Miren, najbrž v britof župnijske cerkve sv. Jurija. V posestnem pogledu so bile v soseski Japnišče tudi izjeme – nekateri so bili z dajatvami podrejeni Devinu, a tudi ti so bili v sodnih zadevah pod sodni goriškemu sodniku.⁴⁷ Sodišče pa je pod njegovim vodstvom po potrebi zasedalo v času shoda (proščenja) na veliki šmaren prav na Mirenskem Gradu pri Marijini cerkvi, ko so sosedje iz Japnišča imeli vsakoletno srečanje z goriškimi oblastniki. Prostor okoli Marijine cerkve na Gradu je bil torej, tako kot samo Japnišče, v domeni goriškega gospodstva.⁴⁸

Iz povedanega odseva poseben pomen hriba nad Mirnom, kjer bi lahko stala grajska stavba. Vendar pa je treba izpostaviti, da so bile japonske hube podrejene neposredno goriškemu grofu in ne kakemu vazalu Goriških. Japnišče se, kolikor je doslej znano, prvič omenja prav v povezavi z goriško posestjo v zvezi s predložitvijo računov goriškega gospodstva leta 1398.⁴⁹ Res pa ne gre povsem zaobiti možnosti, da so Goriški to posest

pridobili naknadno in prek kakega svojega ministeriala, kar je bila v času njihovega političnega vzpona verjetno dokaj redna praksa.⁵⁰ Ni nemoogoče, da je vsaj del te posesti prešel na grofe prek goriškega plemiča Hansa Juda, ki je sredi 14. stoletja, a kot vazal Devinskih (ki pa so v moški liniji izumrli leta 1399), posedoval (vsaj) dve hubi ob reki Vipavi, in to v Japnišču (*Opczach*).⁵¹ Jud bi lahko hipotetično posedoval morebitni plemiški dvor (toda v nobenem primeru ne pravi grad) za pripadajočo posest. A plemič z morda šaljivim vzdevkom Jud (ni bil judovskega porekla) se po znanih virih ne imenuje po Mirnu ali kaki drugi topografski oznaki kraja v bližini, pač pa po Gorici, kjer je očitno tudi bival.⁵²

MARIJINA CERKEV NA MIRENSKEM GRADU

To, kar je bilo v ospredju identifikacije hriba nad Mirnom, ni bil grad ali kakršna koli grajska stavba, temveč Marijina cerkev, ki je med podružnicami župnijske cerkve izstopala, čeprav ne tako zelo, kot se morda zdi z današnjega gledišča. O kakem servitskem samostanu ni nobenega sledu,⁵³ tudi puščavniki (eremiti) se tedaj še ne omenjajo.⁵⁴ Leta 1570 je tam delovala cerkvena bratovščina, cerkev pa so krasili kar trije oltarji.⁵⁵ Vse to priča o navezanosti mirenskih župljanov nanjo, pri čemer je to gotovo najbolj veljalo za prebivalce Japnišča.

Najstarejša znana omemba, ki sega v sredino 14. stoletja, govori o Marijini cerkvi (pri naši Gospe) pod Krasom.⁵⁶ Ni sicer povsem neizpodbitno, da gre za cerkev na Gradu, saj bi lahko bila s podkraško cerkvijo mišljena tudi kaka druga, sploh ker se v tem viru navajajo kraji in ne sakral-

42 Kos, *Urbarji*, str. 161 – Soseska je leta 1523 imenovana *Japinitz* oder *Merina*.

43 AST, ATT, b. 210.2.3–1 (Goriški urbar [1426]), fol. 67v; Pavlin, *Goriško gospodstvo*, str. 122–123; Kos, *Urbarji*, str. 167.

44 Kos, *Urbarji*, str. 208–209 – V Rup, ki je cerkvenoupravno spadala pod Miren, v fevdalnem pogledu pa pod Gorico, so si župana delili z vaščani Peči in Štandreža, pri čemer so te vasi spadale pod tri različne župnije (Miren, Šempeter pri Gorici in Solkan/Gorica).

45 Kos, *Urbarji*, str. 208.

46 Za devinsko gospodstvo je bilo sicer značilno, da so imeli veliko šagro na god Janeza Krstnika v Štivanu, kamor so morali priti podložniki z raznih koncev gospodstva.

47 Kos, *Urbarji*, str. 208–209.

48 Kos, *Urbarji*, str. 161.

49 Kos, *Urbarji*, str. 123 (*Yepnicz*); HTP, str. 167.

50 Prim. Štih, *Goriški grofje*, passim; Štih, Vloga ministerialov, str. 151–152.

51 Kos, O imanjima, str. 18. Po Hansu Judu so bile hube podeljene v fevd domnevno štajerski rodbini Lobniczer, najbrž potem, ko je v moški liniji Judova družina izumrla, kakor je razvidno iz Hansove oporoke iz julija 1373 (ASG, ACC, GC, n. 144, cc. 399–400). Kos je urbar poznal po dveh prepisih; original, ki so ga pozneje odkrili, ne vsebuje dodatka o posestvih v bližini Gorice in je bil torej k reškemu urbarju dodan naknadno (Klen, Rječki urbar, str. 151 (op. 1), 154).

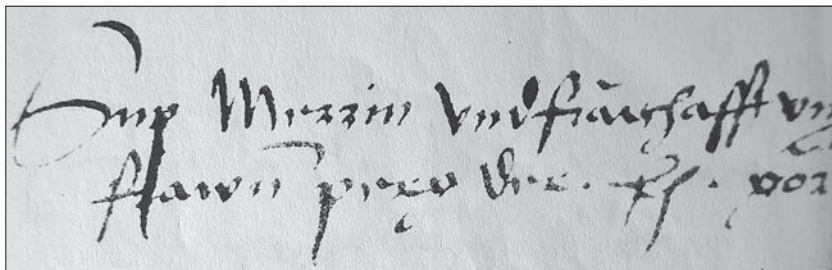
52 Hans Jud je večkrat omenjen kot prebivalec Gorice (Kos, K zgodovini, str. 16–17). Leta 1370 je imel v fevdu od Rihemberških dvor za frančiškanskim samostanom.

53 Domneva o nekdanjem servitskem samostanu bi lahko bila povezana z značilnim redovnim patrocinjem Žalostne Matere Božje, ki pa je na Gradu novejšega izvora.

54 Baraga, *Župnija Miren*, str. 313.

55 BCU, Fondo principale, *Visitatio Porcia*, fol. 388v.

56 AT ÖStA, HHStA, HS W 594, Registraturbuch der Grafen von Görz, fol. 58v; Kos, *Urbarji*, str. 43. Gre za seznam posesti Ulrika, Lipovega sina, ki je tam imel v lasti dve hubi, pred njim pa neki Pranperger.

Omemba britofa Marijine cerkve
na Mirenskem Gradu
(SI AS I, šk. 83, I-48, G-XIII, 02).

ne stavbe.⁵⁷ Če se, kar je precej verjetno, omemba nanaša na Mirenski Grad, se v tem že zrcali izpostavljenost kraja z morebitnim romarskim značajem. Prva znana povsem nesporna omemba mirenske Marijine cerkve je sicer iz leta 1488.⁵⁸

V seznamu sodnih pravic goriškega gospostva okoli leta 1520 je govor o britofu Marijine cerkve na hribu,⁵⁹ kjer je bilo, kot omenjeno, letno proščenje na veliki šmaren. To pa ne pomeni, da je bilo okoli cerkve pokopališče – o tem ne vedo nič povedati poznejše cerkvene vizitacije; pokopališče je bilo namreč pri župnijski cerkvi sv. Jurija, kjer so očitno pokopavali tudi Japence in tiste iz Vrtoč, ter v Rupi pri cerkvi sv. Marka.⁶⁰ Beseda britof lahko pomeni svoboden prostor (*Freithof*), ki je bil običajno obdan z zidovjem ali/in stavbami, z določeno posebno sodno pristojnostjo.⁶¹

Morda je gradenski britof služil za zatekanje ljudi (in živali) v času turških vpadov. Kastelolog Igor Sapač predvideva, da bi lahko domnevni starejši srednjeveški dvor na tem mestu utrdili in obzidali za potrebe protiturškega tabora, kar bi lahko vodilo do imena Grad,⁶² vendar pa pogrešamo ime tabor, kar bi to domnevo podkrepilo. Mogoče je ta kompleks določeno vlogo igral tudi v beneško-habsburških vojnah v začetku 16. stoletja ali stoletje pozneje, ko so v zaledju Gradišča ob Soči postavili več obrambnih fortifikacij.⁶³

Vsekakor je romarski značaj Marijine cerkve pridobival pomen v baročnem času. To se vidi na primer iz jezuitske kronike, ki od začetka 18. stoletja izpostavlja tudi procesije na Mirenski Grad,⁶⁴ kjer je izpričana eremitska postojanka. Postavitev svetih stopnic s Kalvarijo leta 1757 je to

Miren z okolico v drugi polovici 18. stoletja (Slovenija na vojaškem zemljevidu, sekција 186).

⁵⁷ Ni pa izključeno, da je s to oznako mišljeno Japnišče.

⁵⁸ Kos, *Zgodovinske drobtine*, str. 109; HTP, str. 291.

⁵⁹ SI AS I, šk. 83, I/48, G-XIII, 02 – *Item vermerkht dy doerfer in der grafschaft Goercz*, p. 7.

⁶⁰ BCU, Fondo principale, *Visitatio Porcia*, fol. 388v.

⁶¹ Vilfan, *Vprašanje »opasila«*, str. 257–258.

⁶² Sapač, *Grajske stavbe*, str. 58.

⁶³ Simoniti, (Notranje)avstrijsko-beneška vojna, str. 124–125.

⁶⁴ Gl. spodaj op. 81.

še izrazito pospešila.⁶⁵ Vojaški zemljevid iz druge polovice 18. stoletja imenuje hrib po njih: (*B(erg) Calvari*).⁶⁶

TOPONOMASTIČNE SLEDI

Ob odsotnosti oziroma skoposti dokazov za obstoj grajske stavbe ni presenetljivo, da se je med mnemi o nastanku toponima Grad porodila misel o poznem izvoru, pri čemer naj bi ime ne izšlo iz gradu ali/in gradišča, ampak iz poimenovanja svetih stopnic (*gradus*).

Seveda je toponim starejšega izvora in je predvidoma povezan s takšno ali drugačno fortifikacijsko podobo. Prva znana omemba Mirenskega Grada (*in Gradisch*) naj bi segala v leto 1392 v povezavi z Marijino cerkvijo na območju gradišča.⁶⁷ S tem bi bila tudi imensko dokazana prazgodovinska naselbina, ki naj bi hribu dala ime, kar pa bi bila edina tovrstna znana imenska označba za Mirenski Grad. Sicer ne bi bila nemogoča raba obeh imen. Če se primerjalno zopet ozremo h gradišču Sv. Katarina, lahko ugotovimo, da je tam še vedno v rabi toponim Za gradom, v pozabo pa sta utonili označbi Na gradišču (*Na gradiszhi*)⁶⁸ in Pri gradišču (*Pergradiszi*)⁶⁹ za (obdelovalno) površino znotraj ali ob obzidanem območju nekdanje naselbine.

Kljub temu je treba upoštevati možnost, da se omemba Gradišča ne nanaša na Mirenski Grad. Iz vira je mogoče razbrati, da gre za ime naselbine (vasi),⁷⁰ ki bi jo težko našli na hribu nad Mirnom. Zato gre morda za Gradišče nad Prvačino z Marijino cerkvijo, toliko bolj, ker zapis povsem ustreza in je identičen z najstarejšo znano omembo kraja iz okoli leta 1370, prav tako pa tudi s poznejšimi poimenovanji te vasi.⁷¹ Glede na naravo vira, ki govori o mirenskem župniku Antonu, povezanim s to cerkvijo⁷² – zato je tudi takoj prišlo do povezave toponima z Mirenskim Gradom –, se vsaj v razmislek poraja vprašanje, ali bi lahko v (naj)starejšem obdobju tudi Gradišče, ki pač tako

kot Miren stoji na levem bregu reke Vipave, spadalo pod mirensko in ne prvaško župnijo.⁷³

Pri Mirenskem Gradu pa v poznem srednjem veku pogrešamo ne le ime gradišče, ampak tudi grad. Kraj večinoma identificirajo po Marijini cerkvi z dopolnilom, da stoji na hribu (nad Mirnom). Prva znana tovrstna omemba mirenske Marijine cerkve je iz leta 1488 (*auf dem perg ob der Merin ze vnser Frawn*).⁷⁴ Podobno velja za omenjeni vir iz okoli leta 1520 (*Sup Merin vnd freithaff vnser Frawn perg der hauptmanschaft Goertz*).⁷⁵ Tu velja zopet potegniti vzporednico z Gradiščem nad Prvačino, kjer je britof okoli Marijine cerkve (*Prebatsch vnd vnsser Frawn fridthoff zu Gradisch*) prav tako spadal pod goriško glavarstvo.⁷⁶ Marijina cerkev je bila torej tam imensko povezana z gradiščem, Mirenski Grad pa le z »goro« oziroma hribom.

Omenjena vizitacija Bartolomeja Porcije v letu 1570 termina grad ne pozna in cerkev znova postavi le na hrib (*visitatio ecclesiae in summo monticulo positae sub titulo sanctae Mariae*).⁷⁷ Še Martin Bavčer v govoru ob sprejemu cesarja Leopolda I. v Gorici leta 1660 ter leta 1663 v delu o zgodovini Norika in Furlanije omenja le grič nad Mirnom (*in monticulo Mernensi*).⁷⁸ Potemtakem bi bilo bolj na mestu ime »Mirenski hrib« kot Grad. Toda kaže, da se je prav v tistem času »hrib počasi prelevil v grad«. Popis cerkva (1650) izrecno navaja cerkev Matere Božje *zu Gradt*.⁷⁹ Prvi, ki je po dosedanjem vedenju v pisnih virih uporabil izraz »grad« (*Sta Maria in Grat*), je bil vizitator in skorajšnji oglejski patriarh Francesco Barbaro, ki je leta 1593 opravil pastoralni obisk mirenske župnije.⁸⁰

Lahko sklenemo, da se je v 17. in sploh v 18. stoletju, ko se sem pa tja vrine pristavek »Mirenski«, toponim Grad trdno zasedel. Kronika jezuitskega kolegija v Gorici to potrjuje od uvedbe romanj, ko so se vzpenjali *ad beat(issim)am Virginem Gra-*

65 Attems, *Atti*, I, str. 549; Baraga, *Župnija Miren*, str. 60, 62.

66 *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, sekcija 186.

67 Höfler, *Gradivo* (2001), str. 124.

68 SI PANG, Mikrofilmi, 17, Urbar cerkve sv. Katarine pri Kromberku z začetnim vpisom l. 1781, fol. 3.

69 ASG, Catasto teresiano, b. 6, f. 29 – *Cromberg*. V katastru je mogoče poleg *Zagradam* najti tudi toponim *Potgradam*.

70 Opozoriti velja na razliko pri predlogih – v/na/pri –, pri čemer »v Gradišču« prej kaže na naseljen prostor, medtem ko »na/pri Gradišču« bolj na (vsaj večidel nenaseljeno) območje nekdanjega gradišča. Vir govori o miznem naslovu za mladega klerika Bernarda iz Planine; podobni viri o miznih naslovih navajajo cerkve v posameznih vaseh (gl. Otorepec, *Gradivo*, str. 261–270).

71 *HTP*, str. 126.

72 Objava vira v Baraga, *Župnija Miren*, str. 29, op. 40.

73 Manjši namig o nekdanjih mirenskih pravicah bi lahko zaslužili iz izjav župnika v Prvačini in ključarja v Gradišču nad Prvačino leta 1570 (BCU, Fondo principale, *Visitatio Porcia*, fol. 394v). Župnik je trdil, da po starih zapisih sodeč v Gradišču ni dolžan imeti maš ob sobotah, ključar pa je dodal, da se pri službi Božji izmenjujeta prvaški župnik in kaplan iz Renč, kajti štiridesetina (»dajatev župniku«) iz te vasi se deli na polovico!

74 Kos, *Zgodovinske drobtine*, str. 109; *HTP*, str. 291.

75 SI AS I, šk. 83, I/48, G–XIII, 02 – *Item vermerkht dy doerfer in der grafschafft Goercz*, p. 7.

76 Prav tam, p. 6.

77 BCU, Fondo principale, *Visitatio Porcia*, fol. 388v.

78 Baucer, *Zgodovina Norika in Furlanije*, str. 58; *Pater Martin Bavčer – Gaudentius Hilarius Romanus: Leopoldo Romanorum Imperatori Semper Augusto*, str. 10.

79 Höfler, *Gradivo* (2001), str. 124.

80 ACAU, A parte imperii, Arcidiaconato di Gorizia, 717 – Lucinico ... Raiffenberg, 3. 6. 1593; Calligaris Duca, *La visita*, str. 46.

Toponim Pod gradom ob vznožju Mirenskega Gradu na mapi franciscejskega katastra (Baraga, Miren, str. 99).

densum ali *ad Mernensis Deiparae colliculum*.⁸¹ Šempetrski notar Valentin Dragogna v svoji kroniki pravi, kako je 24. oktobra 1718 močan veter ruval drevesa in poškodoval zgradbe na Mirenskem Gradu (*monte della madona santissima di Grat sopra Merna*).⁸² Attemsove vizitacije druge polovice 18. stoletja prvenstvo Grada samo še potrjujejo.⁸³

Itinerarij toponima Grad se tako zdi povsem jasen in kaže na njegovo (postopno) uveljavitev od druge polovice 16. stoletja dalje, kar bi utegnilo pričati o tem, da gori (pred tem) ni obstajala omembe vredna struktura, ki bi s svojo mogočnostjo vsilila svoje ime. Vendar pa je glede na opisan imenski časovni itinerarij tudi vprašljivo, ali je ime sledilo utrjevalnim posegom v času turških vpadov ali habsburško-beneških vojn, kar bi razrešilo to topografsko vprašanje.

Podrobnejša topografska mikroanaliza pa bi znala to razmišljanje obrniti na glavo. Terezijanski kataster za Miren pozna kar tri imena, povezana z Gradom: *Nagrad*, *Sagrad* in *Podgrad*.⁸⁴ Ta bi lahko res sledila opisanemu uveljavljanju imena Grad, a prav lahko bi upoštevala staro tradicijo in

kazala na nesporno markacijsko točko na vrhu hriba. Ledinska imena so pač dostikrat trdovratnejša in povednejša kot splošna poimenovanja kraja, kaj lahko pa bi bila v opreki z zgornjo ugotovitvijo o pozni jasni uveljavitvi imena Grad.

K temu zaključku napeljuje slabše poznani vir, na katerega opominja *Historična topografija Primorske*.⁸⁵ Toponim Podgrad (*Podgred*) iz okrog leta 1400 je treba zelo verjetno povezati z imenom iz terezijanskega katastra. Nastopa namreč še z dvema bližnjima krajema ob reki Vipavi, Orehovljami in Japniščem, kot devinska posest.⁸⁶ Pozneje se je za ta ali bližnji prostor ob severnem pobočju Mirenskega Grada uveljavilo (tudi) ime Pri Štanti, pač na osnovi uživalca tamkajšnje kmetije.⁸⁷

Potemtakem utegne biti ime starejšega izvora in je moralo biti skozi čas dobro poznano domačim prebivalcem. Hkrati pa ni nujno odmevalo tudi v širšem prostoru, sploh ker ostanki gradu oziroma gradišča verjetno niso bili večjih razsežnosti. Odprto ostaja vprašanje, koliko so k uveljavitvi imena prispevali kaki dodatni gradbeni posegi v 15. ali 16. stoletju.

SKLEP

Toponim Grad je kljub navidezni odsotnosti v poznem srednjem in zgodnjem novem veku v osnovi zelo verjetno starega izvora. Ni videti, da bi bil povezan s sedežem fevdne narave, vsaj ne v obdobju grofov Goriških in gospodov iz Devina. Morda je to bil v zgodnjem obdobju srednjega

⁸¹ *Historia Collegii Goritensis*, str. 466, 472, 496, 647, 682, 724, 787, 976, 986, 1082. Tudi: *ad Deiparam Gradensem*, *ad Mernensis montis Deiparae tempellum*, *ad beatam Virginem*, *de Grad dictam*; *in aede divae/beatae Virginis Gradensis/de Grado*.

⁸² *Notabilia*, str. 301.

⁸³ Attems, *Atti*, 1, str. 138, 548–550, 570; Attems, *Atti*, 4, str. 163, 232, 529–532 (leta 1750: *in ecclesia Beatae Virginis Mariae collis Gradensis*, *in colle Gradensi*; 1758: *ecclesia Beatae Virginis Mariae in Grad/in Monte Grado/de Grado/de Monte Grado*; 1764/65: *ad scalam sanctam Beatae Mariae Virginis ex Gradu/ Beata Virgo de Grado*; 1772: *in Grad*).

⁸⁴ ASG, Catasto teresiano, b. 13, f. 60 – Merna.

⁸⁵ *HTP*, str. 375.

⁸⁶ Kos, *O imanijima*, str. 5, 18.

⁸⁷ Kos, *Urbarji*, str. 161; Pavlin, *Goriško gospodarstvo*, str. 122.

veka, ko za Miren predvidevamo obstoj lastniške cerkve in s tem sklenjene posesti, ki je vodila do župnije še pred letom 1000, a je glede na pogostost gradnje zgodnjih plemiških dvorov v ravnini tudi ta domneva pod velikim vprašajem.⁸⁸

Ni izključeno in je najverjetneje, da se ime naša na še starejše obdobje in predvidoma kaže na obzidan prostor iz poznoantičnega oziroma še prazgodovinskega časa. Podobnih primerov, ki razkrivajo (bližnja) stara gradišča, je več: Tonovcov grad pri Kobaridu, Grad pri Levpi, Volčji Grad, Ivanji Grad ...

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru Interreg Italia–Slovenija projekta KAŠTellieri.

IZJAVA O DOSTOPNOSTI PODATKOV

Podatki, na katerih temelji ta članek, so na voljo v članku oziroma doseglivi prek citirane bibliografije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ACAU – Archivio della Curia Arcivescovile Udinese
Chiese a parte Imperii

ASG – Archivio di Stato di Gorizia
ACC, GC – Archivio Coronini Cronberg, Gorizia
Comitale
Catasto teresiano
Catasto secc. XIX–XX – Mape
(<https://archiviodistatogorizia.cultura.gov.it/merna/>)

AST – Archivio di Stato di Trieste
ATT – Archivio Della Torre e Tasso, Archivio antico

AT ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien
AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv
Adel HAA AR – Adelsarchiv, Hofadelsakten, Allgemeinereihe
HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HS W 594 – Registraturbuch der Grafen von Görz

BCU – Biblioteca Civica »V. Joppi«, Udine
Fondo Principale, *Visitatio Porcia* – ms. 1039, *Bartolomeo da Porcia, Visitatio apostolica facta (...) in Civitate et Dioecesi Aquileiensi in statu serenissimi Arciducis Caroli Austriaci (1570)* (fotokopije originala: Istituto di storia sociale e religiosa di Gorizia)

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS I – Vicedomski urad za Kranjsko

SI PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
Mikrofilmi

OBJAVLJENI VIRI

Archivio Coronini-Cronberg. Gorizia Comitale (ur. Erica Capitano in Lucia Pillon). Gorizia: Fondazione Palazzo Coronini Cronberg, Edizioni della Laguna, 2001.

Attems, Carlo M. d': *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia – Visitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije – Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz 1750–1759* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1994 (*Atti delle visite pastorali – Visitacijski zapisniki – Die Berichte der Pastoralvisitationen 1752–1774*, 1).

Attems, Carlo M. d': *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino dell'arcidiocesi di Gorizia – Visitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije – Die Berichte der Pastoralvisitationen in den Archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz 1762–1773* (ur. Franc Kralj in Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2000 (*Atti delle visite pastorali – Visitacijski zapisniki – Die Berichte der Pastoralvisitationen 1752–1774*, 4).

Calligaris Duca, Daniela: *La visita di Francesco Barbaro alla Contea di Gorizia e al Capitanato di Gradisca del 1593*. Tesi di laurea in Storia del Cristianesimo. Trieste: Università Trieste, Facoltà di lettere e filosofia, anno accademico 1969–70.

Historia Collegii Goritensis. Gli Annali del collegio dei gesuiti di Gorizia (1615–1772) (ur. Claudio Ferlan in Marco Plesnicar). Trento: Fondazione Bruno Kessler, 2020 (*Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento. Fonti*, 14).

HTP – Bizjak, Matjaž in Šilc, Jurij in Seručnik, Miha in Makuc, Neva: *Historična topografija Primorske (do leta 1500). Na podlagi gradiva Milka Kosa*. Slovenska historična topografija, 2. Ljubljana: ZRC SAZU, 2022 (elektronska knjiga). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506126>

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 1. Ljubljana: Leonova družba, 1902.

Kos, Milko: *Urbarji Slovenskega primorja*, 2. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954 (*Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, 3. Viri za zgodovino Slovencev, 3).

Notabilia quaedam. I diari dei notai Valentino e Matteo Dragogna (ur. Lucia Pillon in Cristiano Meneghel).

⁸⁸ Höfler, *O prvih cerkvah* (2016), str. 167; Höfler, *Lastniške cerkve*, str. 14–15.

- Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2019 (Fonti e studi di storia sociale e religiosa, 17).
- Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1995 (Viri za zgodovino Slovencev, 14).
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804)*. Karte, 3 (ur. Vincenc Rajšp in Drago Trpin). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1997.
- ## LITERATURA
- Baraga, France (s sodelovanjem in pomočjo župnika Cirila Ceja): *Župnija Miren skozi stoletja*. Miren: Župnija Miren, 2009.
- Baucer, Martin: *Zgodovina Norika in Furlanije*. Prvič prevedena, ilustrirana bibliofilska izdaja rokopisa *Historia rerum Noricarum et Forojuliensium* (prev. Valentin Z. Jelinčič). Sveta Gora nad Gorico, 1663 – Ljubljana: Slovensko bibliofilsko društvo, 1991 (Knjižnica Slovenskega bibliofilskega društva, 1).
- Boscarol, Francesca in Degrassi, Donata in Ferrari, Liliana: L'età antica e medievale. *Storia di Lucinico* (ur. Liliana Ferrari, Donata Degrassi in Paolo Iancis). Lucinico/Gorizia: Cassa Rurale ed Artigiana di Lucinico Farra e Capriva, Istituto di storia sociale e religiosa, 2011, str. 17–62.
- Bratina, Patricija: Miren. *Varstvo spomenikov*. Poročila, 45, 2009, str. 124–125.
- Bratina, Patricija: Nova arheološka odkritja v Vipavski dolini. *Goriški letnik* 33–34, 2009/10, št. 1, str. 155–180.
- Bratož, Rajko: *Med Italijo in Ilirikom*. Slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2014 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 46).
- Bratož, Rajko: Soča in prehodi čez reko v antiki. *Goriški letnik* 27, 2000, str. 27–50.
- Ciglencečki, Slavko: *Between Ravenna and Constantinople. Rethinking Late Antique settlement patterns*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610507369>
- Ciglencečki, Slavko: Poznoantično Posočje in problem langobardske obrambe Italije. *Goriški letnik* 27, 2000, str. 51–66.
- Czoernig, Carl (Freiherr von): *Görz. Oesterreich's Nizza, nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss von Aquileja)*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1873.
- Devetak, Emil: Tosi Gaudenzio (Gaudentius). *Primorski slovenski biografski leksikon*, 20. snopič (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1994, str. 850.
- Hobič, Jošt: LiDAR podatki in prazgodovinska gradišča. Marchesetti, Carlo: *Prazgodovinska gradišča Trsta in Julijske krajine* (prev. Radovan Cunja in Leander Cunja). Gorjansko: Krasen Kras, 2020.
- Pater Martin Bavčer. Ob štiristoletnici rojstva* (ur. Branko Marušič in Peter Štih). Nova Gorica: Goriški muzej; in *Julijske krajine* (prev. Radovan Cunja in Leander Cunja). Gorjansko: Krasen Kras, 2020, str. 192–225.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska*. Ljubljana: Viharnik, 2016² (elektronska knjiga).
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2001.
- Höfler, Janez: *Historična topografija predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022 (Razprave, 41).
- Höfler, Janez: *Lastniške cerkve v Sloveniji. Raziskana, registrirana in potencialna zgodnjeredneveška grobišča*. Ljubljana: Viharnik, 2019.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1986.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2016² (elektronska knjiga).
- Klen, Danilo: Riječki urbar (1390–1405). *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 20, 1976, str. 151–163.
- Knific, Timotej in Svoljšak, Drago: Grobovi langobardskih vojščakov iz Solkana (Nove Gorice). *Arheološki vestnik* 35, 1984, str. 277–292.
- Kos, Franc: K zgodovini Gorice v srednjem veku. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 1, 1919–1920, str. 4–20.
- Kos, Franc: Zgodovinske drobtine iz Goriške. *Čas* 14, 1920, št. 1–3, str. 107–114.
- Kos, Milko: Gradišče in Gradec v slovenskem srednjem veku. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 22, 1941, št. 3–4, str. 116–124.
- Kos, Milko: Jedan urbar iz vremena oko 1400. O imanijima Devinskih i Walseeovaca na Kvarneru. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 3, 1956, str. 344–364.
- Kosi, Miha: *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »Dežele Kras«*. Vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2018 (Thesaurus memoriae. Opuscula, 6).
- Kruh, Ana: Miren – Dele. *Goriški letnik* 42, 2018, str. 336–340.
- Marchesetti, Carlo: *I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia*. Trieste: Museo Civico di Storia Naturale, 1903.
- Marchesetti, Carlo: *Prazgodovinska gradišča Trsta in Julijske krajine* (prev. Radovan Cunja in Leander Cunja). Gorjansko: Krasen Kras, 2020.
- Pater Martin Bavčer. Ob štiristoletnici rojstva* (ur. Branko Marušič in Peter Štih). Nova Gorica: Goriški muzej;

- Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 1995.
- Pavlin, Vojko: *Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane na osnovi urbarja iz leta 1507*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2006.
- Pergar, Mitja: Miren. *Varstvo spomenikov*. Poročila 43, 2007, str. 141.
- Pust, Anton (s sodelovanjem Pavla Budina, Marka Vuka in Marijana Breclja): *Mirenski Grad pri Goriči*. Miren: Misijonska družba – lazaristi Mirenski Grad, 1991² (Sakralni spomeniki Primorske, 100 b).
- Rutar, Simon: Rimska cesta »Aquilaia–Siscia«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, št. 1, str. 27–35.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, 2. Srednja in Spodnja Vipavska dolina*. Ljubljana: Viharnik, 2009 (Grajske stavbe, 21).
- Simoniti, Vasko: (Notranje)avstrijsko-beneška vojna 1615–1617/18. *Goriški letnik* 27, 2000, str. 109–130.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Svoljšak, Drago: L'insediamento fortificato d'altura di Sv. Katarina sopra Nova Gorica. Un castelliere di tipo isontino. *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003* (ur. Gino Bandelli in Emanuela Montagnari Kokelj). Trieste: Editreg, 2005, str. 657–665 (Fonti e studi per la Storia della Venezia Giulia, 9).
- Svoljšak, Drago: Sv. Katarina nad Novo Gorico. Arheološka podoba. *Goriški letnik* 17, 1990, str. 33–55.
- Štih, Peter: »Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza«. *Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johannesa in furlanskega grofa Werihena* (DD. O. III. 402 in 412). Nova Gorica: Goriški muzej, 1999.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994, str. 146–158.
- Štih, Peter: Vloga ministerialov pri izoblikovanju in upravljanju dominija goriških grofov. *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2002, str. 146–158.
- Tratnik, Vesna in Karo, Špela: *Miren. Grobišče iz obdobja preseljevanja ljudstev*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2017 (Monografije CPA, 3).
- Tratnik, Vesna in Karo, Špela: Ostrogoths in Slovenia? Case study of a Late Antique cemetery in Miren, western Slovenia. *Vzhodni Goti v Sloveniji? Raziskave grobišča iz obdobja pozne antike v Mirnu, zahodna Slovenija*. *Arheološki vestnik* 74, 2023, str. 201–240. DOI: <https://doi.org/10.3986/AV.74.06>
- Vilfan, Sergij: Vprašanje »opasila«. *Slovenski etnograf* 9, 1956, str. 253–260.
- Žbona Trkman, Beatrice: Miren. *Varstvo spomenikov* 23, 1981, str. 243–244.

USTNI VIRI

- Boštjan Laharnar, dopis 29. II. 2019.
Peter Žakelj, dopis 10. 12. 2019.

SUMMARY

Mirenski Grad – A Hillfort and/or Castle?

Mirenski Grad ("Miren Castle"), a strategic hill overlooking the settlement of Miren on the Vipava River, may have obtained its name after a local hillfort. Although Carlo Marchesetti drew the boundaries of a prehistoric settlement across the entire stretch of the hill, nearly every trace of the fort has now been lost. Situated on the main Roman road not far from the bridge over the Soča River (It. *Isonzo*) near the village of Majnice, Miren is one of the few places testifying to a Gothic presence. Whereas the burial site below Miren Castle located in the part of the settlement known as Japnišče points to the existence of a visible nearby settlement, there is no evidence of any noteworthy inhabitation of the hill itself.

The same may be said for the Early Middle Ages, during which Miren presumably held a proprietary church and hence a continuous property that led to the foundation of a parish even prior to 1000. However, the frequency with which early noble courts were built on the plain makes the presumed presence of a castle on the hill highly unlikely.

It is also unlikely that the toponym alluded to a feudal seat over the subsequent centuries, when Miren became an area in which the estates owned by the Counts of Gorizia overlapped with those in the possession of the Lords of Duino. Thus, while the seigniorship of Duino extended to the Vipava River, Miren Castle and Japnišče were in the domain of the Lords of Gorizia.

The hill itself, however, was usually identified with St Mary's Church, a subsidiary church of St George's Parish Church in Miren. The fortified church of St Mary, which was under the jurisdiction of the Gorizia seigniorship, may have been added further walled structures during the Turkish incursions or the Habsburg–Venetian wars.

The first alleged mention of Mirenski Grad (*in Gradišch*) from 1392 more likely refers to the village of Gradišče nad Prvačino. Moreover, the term "castle" was not used in reference to Mirenski Grad during the Late Middle Ages and part of the sixteenth century. It finally established itself in the seventeenth and especially the eighteenth century, with the addition of the attribute "Miren".

The apparent early absence of the place name was perhaps compensated for by the persistent use of micro-toponyms (*Nagrad*, *Sagrad*, and *Podgrad*), probably alluding to the remains of a prehistoric, perhaps also a late Roman settlement, as was also characteristic of similar toponymic traces from several other archaeologically significant centres.